Regeneratieve studentbegeleiding

Een handreiking voor begeleiders in het vervolgonderwijs

Aniek Draaisma

December 2025

Colofon

Publicatiedatum

December 2025

Beschrijving

Stel je begeleiding voor als vruchtbare grond: hoe kun jij een omgeving creëren waarin studenten durven wortelen, experimenteren en zich (opnieuw) verhouden tot zichzelf en de wereld? In deze handreiking deel ik de eerste fase van mijn zoektocht naar hoe studentbegeleiding voor regeneratie vorm te geven.

Auteur

Dr. Aniek Draaisma

Met dank aan

Dr. Bas van den Berg, Ilaria Rossi, Mark Gersdorf, Victor de Vries, de meelezers en alle begeleiders die meewerkten aan dit onderzoek.

Illustraties

Illustraties door Veer Illustratie (www.veerillustratie.nl)

Over de auteur

Aniek Draaisma is docent en onderzoeker met een achtergrond in begeleidingskunde en onderwijswetenschappen. Ze werkt aan onderzoek naar en onderwijs voor sociaal-ecologische duurzaamheid en innerlijke ontwikkeling. Aniek is verbonden aan Kenniscentrum Mission Zero en de master Sustainability Transitions van De Haagse Hogeschool.

MISSION ZERO DE HAAGSE HOGESCHOOL

Inhoud

Inleiding 4

Onderzoeksverantwoording 9

Deel 1: Innerlijk Pad 12

Deel 2: Gemeenschapspad 19

Deel 3: Systeembreed Pad 25

Afsluiting 31

Inleiding

In essentie gaat begeleiden over samen oplopen: aandachtig naast iemand staan terwijl die diens eigen weg zoekt, keuzes maakt en groeit. Begeleiding in het onderwijs – of dat nu mentorschap, loopbaanbegeleiding, studieloopbaanbegeleiding, of coaching is, individueel of juist in groepen – bevindt zich in een unieke positie. Begeleiders staan vaak tijdens momenten van reflectie, twijfel en keuzes dicht bij studenten. Dat zijn de momenten waarop diepere lagen aangeraakt kunnen worden: wat doet ertoe voor jou, voor anderen, voor de wereld? Welke rol wil jij in die wereld spelen?

Vanuit mijn begeleidingsrol vraag ik mij af: wat kan ik faciliteren om de ontwikkeling van studenten in relatie te brengen tot een leefbare, rechtvaardige toekomst? Zonder hen het gevoel te geven dat zij de verantwoordelijkheid voor die toekomst op hun schouders dragen?

Internationaal worstelen professionele begeleiders met vergelijkbare vragen:[1]

- Hoe ondersteun je mensen om te handelen vanuit hoop en verbinding in plaats van verlamming of angst?
- Hoe maak je de ecologische context onderdeel van begeleidingsgesprekken zonder die te (veel te) politiseren of te moraliserend te maken?
- Hoe voorkom je dat je overspoeld raakt door de omvang van de problematiek?

Begeleiders in het onderwijs werken met jonge mensen die zich vormen, waarden ontwikkelen en leren zich te positioneren in de wereld. Dit vraagt vertrouwen en kwetsbaarheid van de student en de begeleider.

---

1 Whybrow, A., Turner, E., McLean, J., & Hawkins, P. (Eds.). (2022). *Ecological and climate-conscious coaching: A companion guide to evolving coaching practice*. Routledge, van https://doi.org/10.4324/9781003153825

1 Hooley, T., Lucas Casanova, M., Šprlák, T., Bakke, I. B., Kavková, E., Košťálová, H., Ostroha, L., & Wrzosek, M. (2024). *Practitioners' perspectives on green guidance: An international survey* (Exploring Green Guidance report #2). Exploring Green Guidance, van https://www.green-guidance.eu/wp-content/uploads/2024/07/EGG2-Survey.pdf

Begeleiders, in Nederland en daarbuiten, ervaren echter vaak handelingsverlegenheid[2]: we willen betekenisvol reageren op de uitdagingen van onze tijd, maar weten niet altijd hoe.

Deze handreiking is een stap in de richting van een antwoord op dat vraagstuk. Het is een persoonlijk verslag van een zoektocht, geschreven voor studentbegeleiders in het vervolgonderwijs die net als ik op zoek zijn naar hoe we vanuit onze rol kunnen bijdragen aan het welzijn van de Aarde, met alle levensvormen die daar onderdeel van zijn. Begeleiders die het potentieel van al hun studenten zien en hen willen helpen om zich thuis te voelen in deze wereld.

Door perspectieven en inzichten aan te reiken van 25 betrokken begeleiders uit het vervolgonderwijs (mbo, hbo en wo), aangevuld met inspirerende leestips, hoop ik dat we gezamenlijk moedig voorwaarts kunnen, ook nu het aan alle kanten schuurt. Dat het ons lukt om nabij te blijven, ook en vooral als het ongemakkelijk wordt. En dat we ruimte kunnen maken voor zowel pijn als actieve hoop. Wie weet groeit daaruit precies die collectieve krachtbron die onze wereld nu zo hard nodig heeft.

Regeneratieve begeleiding als richting

Dat ik zo nu en dan een ankerpunt of vorm van actieve hoop kan gebruiken, mag duidelijk zijn. Ik maak me zorgen om hoe we met de Aarde en met elkaar omgaan, en om wat dat betekent voor de kwaliteit van leven van mijn naasten, onbekende anderen en andere levensvormen. Tegelijk houd ik van het leven en deze mooie wereld, en heb ik een sterk onderwijshart. Ik gun leerlingen en studenten een echt handelingsperspectief en vraag me af wat zij nodig hebben om aan de grote transities voor behoud van leven bij te dragen. Vanuit die zoektocht kwam ik in 2021, na een tijd zelf ploeteren, in aanraking met onderwijs voor regeneratie, met als startpunt mijn deelname aan de *Community of Practice* Regeneratief Onderwijs.

---

2 Bakke, I. B., Hooley, T., Lucas Casanova, M., Šprlák, T., Kavková, E., Košťálová, H., Ostroha, L., & Wrzosek, M. (2024). *Evidence on green guidance: A review of the literature* (Exploring Green Guidance report #3). Exploring Green Guidance, van https://www.green-guidance.eu/wp-content/uploads/2024/07/EGG3-Literature-review.pdf%20green-guidance.eu

2 Coöperatie Leren voor Morgen. (2025). *De staat van het duurzaam onderwijs 2025.* Leren voor Morgen, van https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/2025/04/16/rapport-de-staat-van-het-onderwijs-2025

Regeneratie, leerde ik, gaat verder dan herstellen of behouden; het gaat over het actief versterken van het leven om ons heen. Van mensen, levensvormen, gemeenschappen en ecosystemen. Regeneratie betekent werken aan herstel, vernieuwing en het scheppen van condities waarin leven kan floreren[3]. Regeneratieve ontwikkeling vertrekt vanuit potentie en vraagt om begeleidingspraktijken die dit potentieel actief voeden. In begeleiding betekent dat: kijken naar de hele mens, in verbinding met de wereld waar die deel van uitmaakt, of van uit kan maken. Elke student wordt gezien als een unieke drager van potentie, met een eigen verhaal en plek in een groter geheel[4]. We begeleiden regeneratief als we het vermogen laten groeien om het leven, in alle vormen, te ondersteunen. Dat vraagt van begeleiders dat wij onszelf ook zien als deel van een groter regeneratief proces: voortdurend lerend, reflecterend, verbindend. Regeneratief denken vraagt ook om systeembewustzijn en de erkenning van die wederkerigheid: we kunnen alleen herstellen, vernieuwen en floreren in symbiose met de rest van de natuur.

In Nederland is er een aantal onderwijzers in het vervolgonderwijs dat binnen de eigen instituten bouwt aan een filosofie en handelingsperspectief voor regeneratief onderwijs en elkaar opzoekt om dit in co-creatie te verder te brengen, zoals in *Community of Practice* Regeneratief Onderwijs. Deze handreiking is gestoeld op de samenwerkingen met en output van deze regeneratieve onderwijzers. Specifiek staat in deze handreiking het kader voor Regeneratieve Paden uit *The Art of Regenerative Educatorship* centraal[5].

Deze paden laten zien dat regeneratief onderwijs een innerlijk proces vraagt, in relatie met je onderwijsnaasten, gericht op het transformeren van onderwijspraktijken en –structuren (p. 111). Je kunt begeleiding zien als een uitnodiging om op drie met elkaar verweven paden te lopen:

---

3 Gibbons, L. V. (2020). Regenerative—The new sustainable? *Sustainability*, 12(13), 5483, van https://doi.org/10.3390/su12135483

4 Biesta, G. (2022). Wereldgericht onderwijs: Een visie voor vandaag. Phronese.

5 Lopes Cardozo, M., Wessels, K., & van den Berg, B. (Eds.). (2025). *The art of regenerative educatorship: A developmental guide.* Amsterdam University Press, van https://doi.org/10.5117/9789048570522

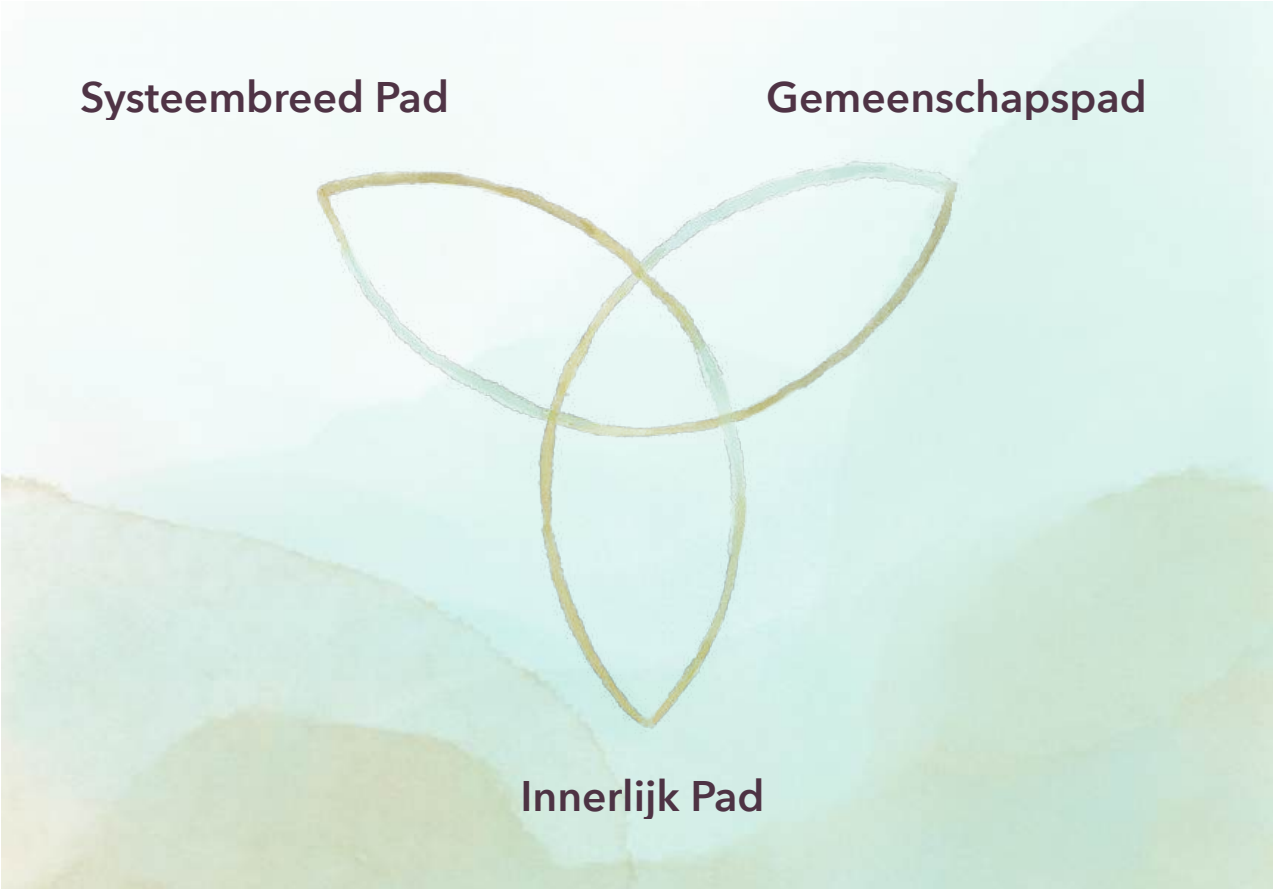

- **Het innerlijk pad:** Steeds opnieuw onderzoeken: wat zijn mijn waarden in begeleiding, welke rol wil ik innemen, en wat betekent het om begeleider te zijn? Dit pad bewandelen we niet alleen zelf, maar ook samen met studenten, om hen te helpen hun eigen waarden, rollen en verlangens voor wie zij willen zijn in de wereld te herkennen.
- **Het gemeenschapspad:** Samen met collega's en studenten een levende leer- en begeleidingsgemeenschap co-creëren: tegelijk thuisbasis en oefenruimte, veilig en uitdagend. Een plek voor authenticiteit, kwetsbaarheid, schuring, reflectie en verbinding, met een gedeelde taal en verhaal, genest in de bredere levende wereld.
- **Het systeembrede pad:** Kijken naar het onderwijssysteem waarin we opereren: welke structuren ondersteunen regeneratieve begeleiding, en welke werken belemmerend? Dit pad draait om mogelijkheden tot transformatie, het ontwikkelen van agency en het leren hoe je systemen bevraagt, beïnvloedt en stap voor stap mee laat bewegen richting een rechtvaardige, zorgzame en toekomstbestendige praktijk.

In deze handreiking onderzoek ik regeneratie op deze drie niveaus of paden: het innerlijk, de gemeenschap en het systeem. Ik nodig jou dan ook uit deze paden met 25 geïnterviewde studentbegeleiders en mijzelf te bewandelen tijdens het lezen van deze tekst, om misschien je rol te verdiepen en je begeleidingshorizon te verbreden. En wie weet geven ze je richting in je begeleiding, doordat je andere wegen kunt inslaan met studenten dan je tot nu toe gedaan hebt.

Elk deel is op dezelfde manier opgebouwd. Eerst beschrijf ik de **inzichten** die bij de 25 geïnterviewde studentbegeleiders het meest terugkwamen, aangevuld met **citaten** ter illustratie. In ieder deel is tweemaal een **reflectievraag** opgenomen, zodat je de voorafgaande tekst kunt verbinden aan je eigen context, beleving en ervaring. Daarna volgen bij **uitwerkingen van begeleiders** concrete begeleidingstrategieën uit de interviews, inclusief bijbehorende begeleidingsvragen van de geïnterviewden en van mijzelf. Ieder deel sluit af met inspirerende **leestips** van de begeleiders en mij, met klikbare titels die doorverwijzen naar de (aan de publicatie gelieerde) website.

Onderzoeksverantwoording

Deze handreiking is het resultaat van praktijkgericht explorerend interviewonderzoek naar regeneratieve begeleiding binnen het Nederlandse vervolgonderwijs (mbo, hbo en wo). Het onderzoek had als doel te verkennen hoe begeleiders naar hun rol kijken, en hoe zij regeneratieve concepten al toepassen in hun werk of zouden willen integreren. Daarbij stond één centrale vraag centraal: *Hoe kunnen wij als begeleiders studenten begeleiden in het ontwikkelen van hun potentieel, zodat zij dit samen kunnen inzetten voor een duurzame en rechtvaardige samenleving?*

De gegevens zijn verzameld tussen september en december 2024 door middel van 21 gesprekken tussen één of twee begeleiders (25 totaal) en mijzelf. Eén interview, met Barry Verbeek, is afgenomen door Ilaria Rossi, op dat moment mijn student-collega. De deelnemers zijn docenten, studieloopbaanbegeleiders, stagebegeleiders en coaches uit diverse onderwijsinstellingen. Ongeveer een kwart van deze groep is onderdeel van mijn netwerk dat is ontstaan vanuit de *Community of Practice* Regeneratief Onderwijs, en hen heb ik persoonlijk benaderd voor een interview. De andere driekwart heeft gereageerd op een oproep van mij op LinkedIn, of zijn onder die oproep door een collega naar voren geschoven.

De collega's uit het veld die ik heb gesproken zijn, op alfabetische volgorde:

Begeleider	Instelling
Aldo van Duivenboden	Saxion Hogeschool
Alette Los	Aeres Hogeschool
Barry Verbeek	De Haagse Hogeschool
Bertrand Weegenaar	Hogeschool Windesheim
Bram Hoonhout	Universiteit Leiden
Daan Buijs	Wageningen University & Research
Esli Verheggen	Universiteit Leiden

Begeleider	Instelling
Felix van Vugt	Hogeschool Utrecht
Ferdy Strikker	Hogeschool Utrecht
Frank Nijhof	Saxion Hogeschool
Inge Rozendal	Hogeschool Utrecht
Ingeborg Heezen	Hogeschool Rotterdam
Koen Wessels	Universiteit van Amsterdam
Marco Mazereeuw	Rijksuniversiteit Groningen, NHL Stenden Hogeschool, Firda
Marjan Heuving	Hogeschool Windesheim
Menno Wierdsma	Firda
Mieke Lopes Cardozo	Universiteit van Amsterdam
Nitie Mardjan	Saxion Hogeschool
Paul Edauw	Saxion Hogeschool
Remko van der Pluijm	Hogeschool Rotterdam
Rixt de Wit	Noorderpoort
Roelof Jousma	Hogeschool Windesheim
Saskia Weijzen	Hogeschool van Arnhem en Nijmegen
Stefan Buitenhuis	Hogeschool Windesheim
Thomas Noordeloos	Yuverta

De gesprekken die ik met hen voerde over hun begeleidingsvisie en –praktijk duurden 45-90 minuten. Sommige gesprekken waren online, de meeste voerden we face-to-face, grotendeels één-op-één, in vier gevallen was het een drie-gesprek. Van alle gesprekken zijn audio-opnames gemaakt, deze zijn getranscribeerd met Amberscript, waarna student-collega Ilaria Rossi en ik de interviews hebben gecodeerd in meerdere ronden. Inzicht in het codeerproces kan op aanvraag.

Dit onderzoek is uitgevoerd met steun van Kenniscentrum Mission Zero van De Haagse Hogeschool. De gesprekken zijn vertaald naar inzichten, voorbeelden, quotes, praktische uitwerkingen en reflectievragen, zodat begeleiders in verschillende onderwijscontexten zelf kunnen experimenten met regeneratieve begeleidingsaanpakken.

Luister naar onze podcast

Wil je tien van deze gesprekken beluisteren? Luister dan eens naar de podcastreeks Regeneratieve Studentbegeleiding op het Spotify-kanaal The Regeneration Lab of via de QR-code.

Deel 1: Innerlijk Pad

In dit deel verkennen we het innerlijk pad. Voor het verdiepen, verbreden of veranderen van de begeleidingspraktijk moeten we het immers aandurven om bij onszelf te beginnen. We ontdekken aan de hand van de verhalen en inzichten van de 25 geïnterviewde begeleiders waarom en hoe je dit pad kunt bewandelen, alleen of met je studenten. Door te delen wat zij mij vertelden over hun eigen innerlijke wandeling en de manier waarop ze dat van hun studenten gezamenlijk oplopen, kunnen we geïnspireerd en met meer ruggensteun zelf op pad gaan.

Reflectie is voor begeleiders een onmisbare strategie die ons helpt onze eigen rol te begrijpen, ons bewust te worden van onze invloed en met meer sensitiviteit studenten te begeleiden. Verbinding met elke unieke student die we begeleiden is essentieel en kan alleen wanneer we onze eigen aannames en posities onder ogen zien. Dat is misschien wel een levenslang proces, waarin we ons openstellen voor verandering en conventies leren loslaten. Reflectie is dan niet alleen iets wat we van studenten vragen, maar ook iets dat wij zelf voortdurend kunnen beoefenen; het stelt ons in staat om menselijk en authentiek aanwezig te zijn in begeleiding. Dat betekent dat we als begeleider nieuwsgierig blijven zoeken en ontwikkelen. En daar kunnen we zelf ook begeleiding bij nodig hebben. Reflectie kan zeer krachtig zijn wanneer het op collectieve wijze plaatsvindt; in dialoog met collega's en in relatie tot de groep ontstaat inzicht dat je niet alleen kunt bereiken.

> *Als je echt regeneratief te werk gaat, zal dat altijd zo blijven, zal er nooit een moment zijn waarop je denkt nu, nu weet ik het wel.*
>
> – Alette Los

De begeleiders benadrukken dat begeleiding van studenten in sterke mate draait om hun innerlijke ontwikkeling. Begeleiding helpt studenten bij het ontdekken van waarden, drijfveren, hun innerlijke kompas en een authentiek dynamisch zelfbeeld. Onderwijs is dan een vorm van **zelfontdekking**, een voortdurend proces van je verhouden tot jezelf en de wereld. Daarin gaan we complexe vragen en pijnlijke waarheden niet uit de weg, zodat studenten een betekenisvolle verhouding tot de wereld kunnen ontwikkelen. Het is belangrijk dat studenten leren zichzelf te accepteren, inclusief hun 'saboteurs', worstelingen, 'draken', of onzekerheden. Deze kanten van zichzelf kunnen hen belemmeren in het ontdekken van hun unieke bijdragen of hun groei tegenhouden. Met begeleiding kunnen we studenten leren die te herkennen en te bespreken, in een veilige setting. De leerweg van de begeleider kan zo worden gezien als een verschuiving van directief naar faciliterend werken,

waarbij de begeleider optreedt als hulpbron. Begeleiding is dan een vorm van indirect werk, waarbij we studenten uitnodigen tot zelfontdekking en het bewandelen van hun eigen innerlijk pad.

De begeleiders schetsen een beeld van begeleiding waarin het ontdekken van **potentie en authenticiteit** centraal staat. Zij benadrukken dat begeleiding in het hoger onderwijs niet draait om studenten te vormen naar een vaststaand profiel, maar om ruimte te scheppen waarin zij hun eigen potentieel en authenticiteit kunnen ontdekken. We kunnen studenten uitnodigen hun drijfveren en persoonlijke positie te verkennen in een omgeving die zowel veiligheid als uitdaging biedt. Onderwijs wordt zo een ruimte waar diversiteit wordt gevierd, waar studenten leren hun eigen levensdoel te zoeken, en waar kleine rimpelingen deel uitmaken van een groter transformatief leerproces. Het aanspreken van unieke bijdragen is een ingang naar authenticiteit, waarbij studenten ontdekken wat zij zelf te bieden hebben en hoe zij dit kunnen inzetten voor zichzelf en de wereld om hen heen.

Reflectievraag

Met welke van mijn studenten loopt de begeleiding soms stroef? Als ik deze student niet benader als "probleem", maar als iemand met een unieke bijdrage aan een groter geheel (groep, opleiding, samenleving): wat zou dan diens potentieel kunnen zijn?

Een terugkerende ontwikkeling van begeleiders richting regeneratief werken is het bewust afzien van een traditionele expertpositie. In plaats daarvan positioneren de begeleiders zich als **mede-zoekende**. De expertrol vermijden kan helpen om gelijkwaardigheid te waarborgen. Deze houding nodigt studenten uit om hun eigen inzichten te verkennen en verantwoordelijkheid te nemen voor hun leerproces. We zien de relatie met studenten niet als hiërarchisch, maar als een wederkerige, vertrouwelijke verhouding. De student wordt zoveel mogelijk serieus genomen en diens omstandigheden worden erkend. Daarbij helpt het communiceren van een liefdevolle, uitnodigende en empathische houding en taal.

Om tot open gesprekken en echte verbinding te komen, is **veiligheid** cruciaal. Begeleiders laten hun eigen kwetsbaarheid zien, wanneer dat passend voelt, om veiligheid te creëren. Ze nemen hun mens-zijn mee, want professioneel en persoonlijk 'jezelf zijn' vallen niet goed van elkaar te scheiden. Veiligheid vraagt ook om commitment: begeleiders blijven beschikbaar en doen herstelwerk wanneer een gesprek of contact niet goed is verlopen.

> ***Op momenten dat die veiligheid niet aanwezig is, dan kan dat gesprek ook niet komen.***
>
> – Remko van der Pluijm

Regeneratief begeleiden betekent ruimte maken voor processen die niet vooraf te plannen zijn. Plaatsmaken voor **wat ontstaat** vraagt om loslaten, vertrouwen en het durven omgaan met onzekerheid. Begeleiders spreken daarom over het tonen van moed en improvisatievaardigheden, evenals het belang van vertraging en loslaten om aanwezig te kunnen zijn bij wat er in het moment gebeurt of wat zich aandient. Maar structuur biedt ook veiligheid. Dit vraagt van begeleiders dat zij ruimte kunnen geven en tegelijk een structuur bieden waarin vrijheid mogelijk is. Een regeneratief perspectief op onderwijs is de leeromgeving zien als een gezamenlijke zoektocht met studenten, waarin flexibiliteit en openheid centraal staan. Samen stap voor stap, nieuwsgierig en in actieve luisterstand.

Reflectievraag

Welke luisterhouding kan ik de komende tijd bewust oefenen (vertraging, open vraag, stilte, anders) om subtielere boodschappen van het verhaal van studenten te horen en ruimte te laten voor wat ontstaat?

Het ontdekken van potentie en authenticiteit, en plaatsmaken voor wat ontstaat, gebeurt niet los van de context waarin studenten zich bevinden. De begeleiding vraagt

namelijk ook aandacht voor de **emotionele impact** van transformatief leren. Studenten nemen vaak een sterk rechtvaardigheidsgevoel mee, en als zij worden geconfronteerd met klimaatcrises, ongelijkheid en andere grote vraagstukken kunnen ze vastlopen in teleurstelling, stress of zelfs hoopverlies (zie ook Deel 3). Een belangrijke opdracht voor ons is daarom om begeleiding te bieden bij de spanning tussen aspiraties en de weerbarstige werkelijkheid. Balans vinden is niet eenvoudig. Begeleiders zijn eerlijk over de uitdagingen waar we voor staan, en oefenen met studenten hun zelfzorg, dankbaarheid en actieve hoop, omdat dit helpt om veerkrachtig te blijven. Het (her)vinden van zingeving is een essentieel onderdeel van begeleiding. Daarbij is er wel de noodzaak om de grens te bewaken tussen coaching en therapie. Wij als begeleiders zijn geen therapeuten, dus zorgvuldigheid is nodig bij emotionele kwesties. Studenten met psychische klachten kunnen en dienen altijd te worden doorverwezen naar professionals, terwijl onze eigen rol gericht blijft op reflectie, eigenaarschap en handelingsperspectief.

> ***Soms moet je het monster in de bek kijken.***
>
> – Alette Los

Uitwerkingen van begeleiders

- Vind eenvoudige, prikkelarme momenten (‘lummeltijd') zoals wandelen, tuinieren of mediteren om ruimte in je hoofd te creëren.
- Werk met journallen, meditatie, en narratieve opdrachten rond wat boos maakt, pijn doet of inspireert, zodat drijfveren zichtbaar worden.
- Oefen met vertraging en improvisatietechnieken om aanwezig te zijn bij wat zich aandient tijdens de begeleiding.
- Probeer de traditionele expertrol te vermijden; sta naast studenten als gids en beginner, zoek gezamenlijk, luister actief en blijf nieuwsgierig.
- Je kunt een begeleidingsrelatie beginnen met “wat raakt jou?” als startpunt voor reflectie en dialoog waarin verlangens en ervaringen worden verkend.
- Erken de spanning die deze vragen oproept, en benut juist dat spanningsveld als plek voor groei.
- Activeer zelfonderzoek met doorvragen: “Waarom vind je dat? Kun je er ook anders naar kijken?”.
- Beweeg tussen veilige ruimte en werkelijkheid en nodig uit tot persoonlijke leervragen (“dit wil ik leren, want dit zit me in de weg”).
- Laat studenten oefenen met dankbaarheid en actieve hoop, omdat dit helpt om veerkrachtig te blijven.

Voorbeelden van begeleidingsvragen

- *Wat gebeurt er nu in je lichaam wanneer je dit vertelt?*
- *Wat merk je nu dat je niet eerder had opgemerkt?*
- *Als je het eerdere plan loslaat, welke eerste stap zou je nu dan willen zetten?*
- *Waar merk je dat je energie van krijgt in deze situatie?*
- *Welke bijdrage van jezelf komt hier zichtbaar naar voren?*

Leestips bij het Innerlijk Pad

- **Biesta, G. (2022). *Wereldgericht onderwijs: Een visie voor vandaag*. Boom.**
  Pleidooi voor onderwijs dat leerlingen helpt zich tot de wereld te verhouden, in plaats van primair te focussen op leren en prestaties. Zie ook: www.gertbiesta.com/books.
- **Inner Development Goals Initiative. (2021). *Inner Development Goals (IDG) Framework*.**
  Raamwerk van innerlijke kwaliteiten en vaardigheden voor het realiseren van duurzame en maatschappelijke transities. Zie ook: www.innerdevelopmentgoals.org.
- **Macy, J., & Johnstone, C. (2012). *Active hope: How to face the mess we're in with unexpected resilience and creative power*. New World Library.**
  Over hoe je te midden van ecologische en sociale crises betrokken en hoopvol kunt blijven, met praktische werkvormen. Zie ook: www.activehope.info.
- **Whybrow, A., Hawkins, J., & Du Plessis, E. (2022). *Ecological and climate-conscious coaching: A transformative approach for individuals and organizations*. Routledge.**
  Gids voor coaches en begeleiders om ecologische en klimaatvragen expliciet in hun praktijk te verweven. Zie ook: www.climatecoachingalliance.org/ecological-and-climate-conscious-coaching.

Deel 2: Gemeenschapspad

In dit deel bewandelen we het gemeenschapspad, samen met onze studenten. We helpen ze hun veilige basis te vinden, bij hun *like-minded,* omdat van daaruit verbinding en diepe reflectie kan ontstaan. Maar juist ook in een veilige gemeenschap wordt frictie niet geschuwd, en kan gezamenlijk geleerd, gegroeid en geëxperimenteerd worden om tot een nieuwe praktijk, cultuur of structuur te komen. In gemeenschappen worden we uitgenodigd in ons innerlijk te kijken, en zo zijn de paden van innerlijk, gemeenschap en het bredere systeem altijd geïntegreerd en verbonden.

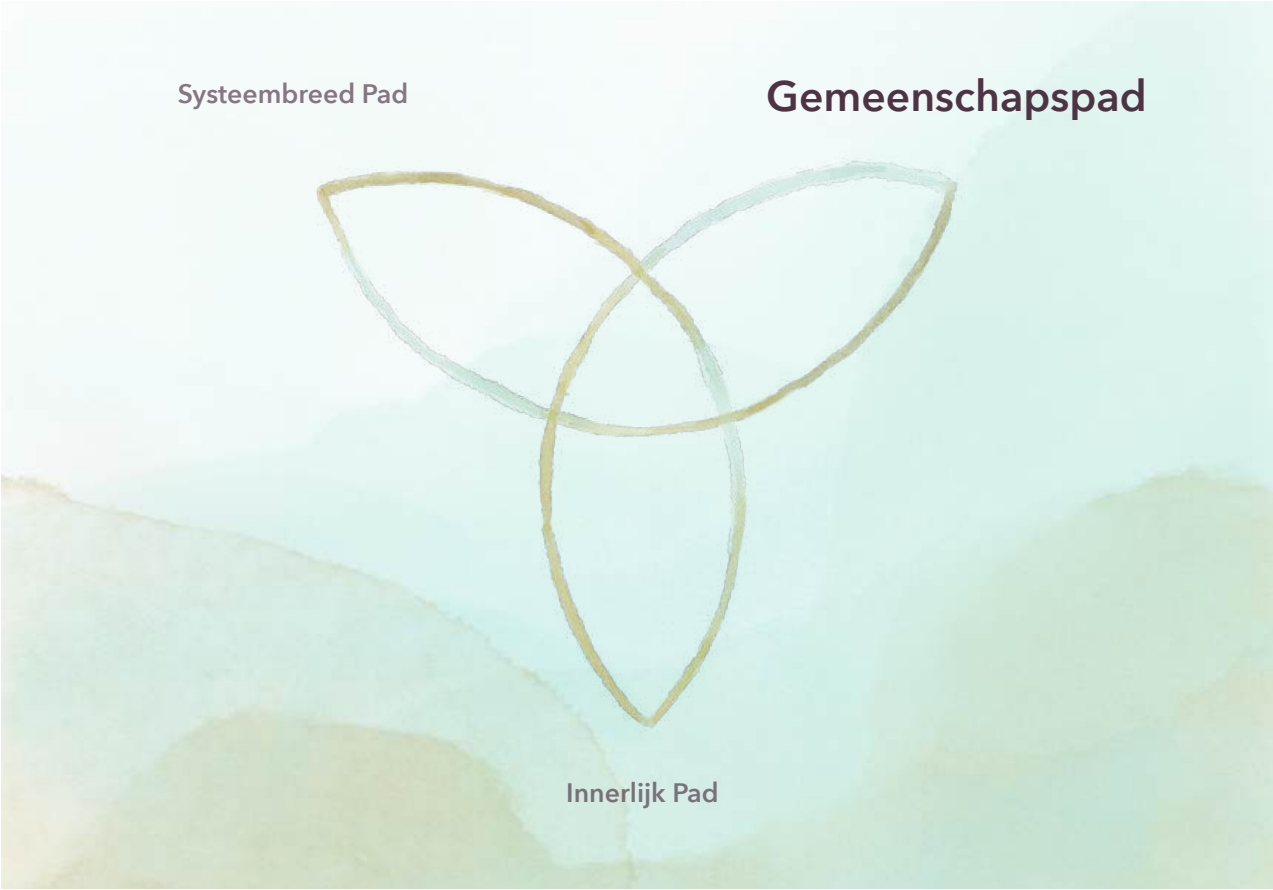

Gemeenschappen, of *communities*, zijn voor studenten cruciale leeromgevingen waarin zij zichzelf leren ontdekken en ontwikkelen. Zelfontwikkeling vindt immers vaak - of misschien wel altijd - plaats in relatie met anderen. We kunnen studenten helpen bij het bewust creëren of vinden van contexten waarin zij een gemeenschap kunnen vormen rond gedeelde thema's. Studenten kunnen elkaar dragen in hun zoektochten. Zo kan onderwijs een veilige plek zijn om samen te reflecteren en je te verbinden, maar ook een plek waaruit je weer de wereld in moet stappen. Zulke gemeenschappen in het onderwijs bieden studenten een basis van waaruit zij de maatschappij in kunnen gaan en hun bijdrage kunnen leveren, en waar ze weer naar terug kunnen, als een veilige thuisbasis.

> ***Zelfontwikkeling gaat nooit in isolatie, dus daarvoor heb je anderen nodig. Op het moment dat je like-minded mensen vindt… Dan gebeurt er iets magisch.***
>
> – Inge Rozendal

Die plekken bieden ruimte voor **co-creatie**, of *communities of practice* waarin studenten en begeleiders samen zoeken, onderzoeken en ontwikkelen. Dit vraagt om partnerschap en openheid, een houding waarin iedereen zich uitgenodigd voelt om bij te dragen. Maar in dit soort collectieve processen erkennen we juist ook de kracht van frictie en verschil: ontwikkeling ontstaat waar spanningen worden onderzocht in plaats van vermeden. Sommige begeleiders leggen daarom de nadruk op samenwerking met studenten, juist om vernieuwing mogelijk te maken.

> ***We moeten studenten veel serieuzer nemen als het gaat over onderwijsvernieuwing. Want wij zijn vaak voor studenten onderwijsvernieuwing aan het doen. Maar we moeten het* met *studenten doen.***
>
> – Daan Buijs

Door ontmoeting, relaties, co-creatie, verhalen en vormen die verbinding stimuleren, ontstaan onderwijscollectieven met een eigen cultuur, die door middel van bestuiving een breder gedragen cultuurverandering kunnen bewerkstelligen. Een **relationele cultuur** binnen het onderwijs kan er, volgens de begeleiders, toe leiden dat studenten, docenten en collega's elkaar meer wederkerig en als 'goed mens' benaderen. Hier hoort een gezamenlijke taal bij, evenals krachtige verhalen die inspireren. Zulke verhalen helpen om collectieven samen te binden en richting te geven, en kunnen studenten helpen zich niet te verliezen in de grootheid van de problemen, maar zich te richten op kleine, betekenisvolle bijdragen die ondanks alles verschil maken.

> ***Ik merk gewoon het belang van een verhaal, een goed verhaal en een verhaal dat inspirerend is. Dat mensen weet te raken, dat oprecht is.***
>
> – Thomas Noordeloos

Reflectievraag

Wanneer houd ik vast aan het idee dat ik als begeleider de richting moet bepalen? Wat gebeurt er als ik veronderstel dat studenten evenveel bijdragen aan het leerproces als ik? Welke mogelijkheden worden dan zichtbaar?

In een gezamenlijk leerlandschap met een relationele cultuur, waar studenten en begeleiders leren, kan de mens niet los worden gezien van de rest van de natuur. Regeneratieve begeleiding gaat zodoende om meer dan de relationele verbondenheid met andere mensen. In onze gemeenschappen en daarbuiten zoeken we manieren om de natuur te includeren en de **ecologie centraal** te stellen. Onderwijs is niet volledig zonder de erkenning dat wij afhankelijk zijn van een gezonde Aarde.

Onderwijsbegeleiding kunnen we benaderen als een plek waar de **mens-natuurrelatie** wordt onderzocht en verstevigd. Dit kan op expliciete wijze waarbij verbinding met natuur als een educatieve basis fungeert: buiten leren, zintuiglijk ervaren, wandelen om

mentale ruimte te maken, en expliciete aandacht voor ecologische bekwaamheid als onderwijsdoel waar studenten op reflecteren. Maar dit kan ook meer impliciet: leren in een relationele cultuur wordt een gedeelde praktijk die het waartoe van handelen steeds meeneemt. Dit draagt bij een aan leeromgeving die mensen stimuleert zorgzaam te handelen. Hiermee kan ecologische rechtvaardigheid worden gestimuleerd: het voelen van verantwoordelijkheid voor andere mensen en niet-menselijke levensvormen.

Reflectievraag

Welke vanzelfsprekende aannames hanteer ik over 'leren' die vooral mensgericht zijn? Wat ontstaat er als ik veronderstel dat ook niet-menselijke systemen (bodem, water, seizoenen) richting geven aan ons leerproces?

Uitwerkingen van begeleiders

- Zoek of creëer contexten voor studenten waar ze rond gedeelde thema's kunnen leren en werken. Peer-begeleiding is hiervoor een krachtig element.
- Creëer leergemeenschappen waarin studenten en onderwijzers als gelijkwaardige leerpartners optreden.
- Kampvuurgesprekken kunnen fungeren als vrijblijvende bijeenkomsten voor open dialoog kunnen daar onderdeel van zijn.
- Maak onderscheid tussen safe spaces, waar gedeeld en geheeld kan worden, en brave spaces, waar frictie wordt geëxploreerd en dialoog over weerstand kan worden gevoerd.
- Organiseer beweging, wandelen en fysieke aanwezigheid in de natuur als leeromgeving.
- Gebruik artistieke vormen om ervaringen voelbaar en bespreekbaar te maken (theater, kunst, werken met kleur).
- Gebruik belichaamde en collectieve werkvormen die ruimte geven voor emoties, zodat confrontatie verbindend werkt.
- Maak gebruik van visuele metaforen van de natuur (zoals het bos, de bodem, een rivier) om systemische verbondenheid te bespreken.

Voorbeelden van begeleidingsvragen

- *Wanneer voelde jij je vandaag onderdeel van deze groep?*
- *Wat durf jij nog niet te zeggen, maar zou ons gesprek wel verder kunnen brengen?*
- *Wat zou jij anders doen als jij de begeleidingsrol had?*
- *Welk metafoor of beeld beschrijft volgens jou waar wij als groep nu staan?*
- *Welke niet-menselijke actor is relevant voor jouw/ons proces, en waarom?*

Leestips bij het Gemeenschapspad

- **Lütteke, J., & Laclau Massaglia, J. (2025). *Natuurinclusief leren: Principes, inspiratie en handelingsperspectieven.***
  Handreiking met zeven principes van natuurinclusief leren, vol praktijkvoorbeelden en handelingsperspectieven voor onderwijsprofessionals. Zie ook: www.dehaagsehogeschool.nl/sites/hhs/files/documents/White Paper digital version.pdf.
- **Sanford, C. (2022). *Indirect work: Invisible systems that shape our lives.* InterOctave Press.**
  Introduceert een regeneratieve veranderbenadering waarin je vooral de condities ontwikkelt waarbinnen mensen en systemen zich kunnen ontplooien. Zie ook: www.carolsanford.com/indirect-work.
- **Servant-Miklos, G. (2024). *Pedagogies of collapse: A hopeful education for the end of the world as we know it*. Bloomsbury Academic.**
  Beschouwt onderwijs als oefenplaats voor creatieve, reflectieve en collectieve vormen van handelen in tijden van systeemverandering. Zie ook: www.education4socialchange.com/book-pedagogies-of-collapse.
- **Wals, A. (2025). *Earth-centered education*. In *Civilizational collapse and the philosophy of post-apocalyptical survival*. Springer.**
  Hoofdstuk over '*earth-centered education*' als alternatief voor antropocentrisch onderwijs, met focus op relationeel, transgressief leren. Zie ook: research.wur.nl/en/publications/earth-centered-education-an-invitation-to-relational-transgressiv.

Deel 3: Systeembreed Pad

In dit deel exploreren we het systeembrede pad. De 25 geïnterviewde begeleiders nemen ons mee in de manier waarop zij dagelijks omgaan met spanning tussen hun regeneratieve doelen en de grenzen van de systemen waarbinnen hun begeleiding plaatsvindt. We lopen langs mogelijkheden om die systemen van binnenuit beter af te stemmen op wat het leven nodig heeft, en nieuwe paden voor structurele verandering te realiseren. En we doen dit met onze studenten om hen te laten zien dat we, gezamenlijk en met een sterke binnenwereld, kunnen opstaan tegen dat wat degeneratief is. Voor henzelf en voor waar ze van houden in het leven.

De begeleiders zien onderwijs als een oefenplaats waar studenten hun drijfveren ontdekken en verbinden met hun rol in bredere contexten. Ze worden aangesproken als **systeemelementen** die vanuit hun persoonlijke motivatie kunnen bijdragen aan verandering. Als je je persoonlijke motivatie kent, kun je het expliciet verbinden aan je handelen. Studenten ontdekken zo hun *purpose* en leren hun persoonlijke zoektocht verbinden met maatschappelijke impact. Projecten waarin studenten eigenaarschap nemen worden door begeleiders vaak als de meest impactvolle leerervaringen benoemd. Begeleiders beschrijven hoe studenten zich bewust worden van hun potentiële invloed en verandervermogen wanneer zij met elkaar werken aan vraagstukken die groter zijn dan henzelf. Daarbij kunnen we studenten steeds de vraag laten stellen: waartoe doe ik dit? Onderwijs en begeleiding kunnen zo fungeren als "acupunctuurpunt voor systeemverandering" (Mieke Lopes Cardozo).

Wanneer studenten in projecten verbinding maken met globale uitdagingen, zoals de klimaatcrisis, vraagt dat om bewustzijn en erkenning van de **complexiteit** van systemen, situaties en vraagstukken. Complexiteit, en daarmee gepaarde onzekerheid, kan niet worden weggepoetst uit onderwijs, maar zou juist expliciet een plek kunnen krijgen. Begeleiding betekent dan: niet uit de weg gaan, maar bespreekbaar maken. Studenten hoeven niet altijd grip te hebben, maar we kunnen ze leren volhouden in het zoeken.

> ***Het gaat erom dat studenten leren dat blijven zoeken, dat dat hetgeen is wat ze voor elkaar kunnen krijgen.***
>
> – Remko van der Pluijm

Confrontatie met de grote uitdagingen hoort daar onlosmakelijk bij, maar de kunst is dit te doen zonder angst aan te jagen: eerlijk en confronterend, maar altijd met ruimte voor hoop, betekenis en handelingsperspectief. Zie hiervoor de passage over emotionele impact in Deel 1. Onderwijs kan dan een plek zijn om hoop en motivatie terug te vinden. Dat vraagt om vertrouwen in de transformatieve kracht van onderwijs, de potentie van onderwijs om juist vanuit binnenuit de samenleving te veranderen, ook al vraagt dat vaak veel energie en geduld.

Reflectievraag

Op welke momenten verlies ik vertrouwen in het vermogen van onderwijs om bij te dragen aan systeemverandering? Welke aanwijzingen, groot of klein, zie ik die mijn overtuiging zouden kunnen kantelen?

Omgaan met onzekerheid en complexiteit vraagt om het toelaten en het zelfs bewust oproepen van **frictie**. Leerervaringen worden juist verrijkt wanneer studenten weerstand ervaren en tegenstrijdige perspectieven naast elkaar moeten verdragen. Dit proces leert studenten onzekerheid te tolereren. Impactvolle projecten ontstaan immers niet vanuit pasklare antwoorden, maar in de ruimte van twijfel. En daar kan de begeleider van grote waarde zijn.

> ***Op het moment dat je in een systeem zit waar je moet beoordelen, dan is die gelijkwaardigheid gewoon onmogelijk***
>
> – Daan Buijs

De grenzen van het huidige **onderwijssysteem** zijn voor begeleiders voelbaar, bijvoorbeeld bij beoordeling en toetsdruk. Vertrouwen in het leerproces en gelijkwaardigheid is voor begeleiders vaak belangrijker dan controle in de vorm van cijfers, maar dit botst met het beoordelingssysteem. Studenten zijn daardoor veelal bezig met cijfers in plaats van met leren en zien regelmatig enorm op tegen toetsing, en docenten zijn vooral bezig met *"teaching to the test"* (Inge Rozendal). Er is een spanningsveld tussen de regels die de kwaliteit van het onderwijs en de begeleiding willen beschermen, en het welzijn van

> ***Ja, [het onderwijs kan] het welzijn van studenten aantasten, terwijl ook deze collega's studenten heel centraal willen stellen.***
>
> – Saskia Weijzen

de studenten. De systemische grenzen in onderwijs kunnen autonomie en motivatie ondermijnen, waardoor bijvoorbeeld energie weglekt wanneer studenten vooral opdrachten uitvoeren 'omdat het moet'.

Een aantal onderdelen van het onderwijssysteem zouden we liever **hospizen**; met respect loslaten, zodat er ruimte wordt gemaakt voor nieuwe vormen van onderwijs en begeleiding. Het eerdergenoemde *teaching to the test* is hier onderdeel van, evenals een oordelende feedbackcultuur, het beeld van de apathische jongere die toch niets wil, en onderwijs voor *business-as-usual*.

> ***We zouden moeten opleiden voor de wereld die we graag zouden willen zien in plaats van voor de status quo.***
>
> – Bram Hoonhout

Maar totdat deze onderwijskenmerken daadwerkelijk achtergelaten zijn zoeken begeleiders naar geitenpaadjes – kleine creatieve routes binnen het systeem die meer ruimte geven zonder altijd verantwoording te hoeven afleggen. Vaker dan we misschien denken zijn er mogelijkheden om te zoeken naar alternatieven, eventueel samen met studenten om eigenaarschap te stimuleren. Tegelijkertijd erkennen we dat verandering langzaam gaat en veel vraagt, en het is lastig om experimenten een plek te geven binnen regulier onderwijs. Maar ons vertrouwen blijft dat onderwijs een plek kan zijn waar vanuit kleine doorbraken een nieuw systeem kan groeien. Zaadjes ontkiemen soms pas jaren later, zowel op het niveau van de individuele student als binnen de onderwijssystemen. Met onze begeleiding kunnen we vertrouwen hebben in **rimpeleffecten**; inzichten en andere onverwachte opbrengsten die pas veel later zichtbaar worden.

Reflectievraag

Waar ervaar ik nu beperkingen die ik het liefst zou oplossen of vermijden? Als ik in plaats daarvan zie dat deze nieuwe perspectieven oplevert, welk nieuw pad zou daaruit kunnen groeien?

Uitwerkingen van begeleiders

- Bespreek klimaatfeiten en andere urgente samenlevingsuitdagingen expliciet, in behapbare doses. Duidelijk, zonder te overweldigen.
- Moedig studenten aan tot kritisch onderzoek en systeemdenken rond maatschappelijke uitdagingen. Analyseer bijvoorbeeld *climate disinformation* of de rol van het koloniale verleden.
- Werk systemisch met opstellingen: laat studenten letterlijk staan voor posities in een systeem. Laat studenten expliciet niet-menselijke actoren (andere levensvormen, plekken, rivieren, etc.) of andere generaties belichamen. Dit maakt dynamieken zichtbaar en voelbaar. Hier bestaan ook trainingen voor.
- Laat studenten via praktijkprojecten in kleine, haalbare stappen ervaren dat verandering mogelijk is en voed zo actieve hoop.
- Kies ontwikkelingsgerichte vormen van toetsing zoals portfolio's, voortgangsgesprekken en (zelf)beoordeling, waarin studenten hun groei zichtbaar en bespreekbaar maken.
- Geef ruimte voor frictie en weerstand in begeleidingsgesprekken. Benut dit moment om verandering en inzicht te creëren, door te vragen naar perspectieven en emotionele reacties.
- Werk met echte maatschappelijke vraagstukken en echte partners. Richt je op lange-termijnimpact, systeemverandering en ripple effects en leer het loslaten van directe resultaten.

Voorbeelden van begeleidingsvragen

- *Wat probeer je hier te beschermen? Wat gebeurt er als je dat niet doet?*
- *Welke kleine keuze of handeling van jou heeft potentieel een groter rimpeleffect?*
- *Wat zou je durven inbrengen als je niet bang was om de harmonie te verstoren?*
- *Waar zie jij mogelijkheden die anderen misschien over het hoofd zien?*
- *Wat is een kleine actie die laat zien dat verandering mogelijk is?*

Leestips bij het Systeembreed Pad

- **Doeland, L. (2023). *Apocalypsofie: Over recycling, groene groei en andere gevaarlijke fantasieën*. De Bezige Bij.**
  Filosofisch essay dat dominante ideeën over groei en “groene” oplossingen bevraagt en alternatieve manieren van vooruitgang en samenleven verkent. Zie ook: www.uitgeverijtenhave.nl/boek/apocalypsofie.
- **Julien, C. (2024). *Alledaags activisme: Van onrust naar daadkracht in het klimaattijdperk*. Maven Publishing.**
  Publieksfilosofie die laat zien hoe alledaagse keuzes en praktijken kunnen uitgroeien tot betekenisvolle bijdragen aan structurele verandering. Zie ook: www.uitgeverijpodium.nl/producten/alledaags-activisme-9789463812689.
- **Rozendal, I. (2024). *Boosting student motivation* (E-book). Rozendal Learning.**
  Praktisch e-book over het vergroten van studentmotivatie via *purpose-driven learning*, met concrete werkvormen en coachingsvragen voor les en begeleiding. Zie ook: www.linkedin.com/posts/ingerozendal_e-book-boosting-student-motivation-activity-7244580629604888577-0vp_/.
- **Sanford, C. (2023). *No more gold stars: Regenerating capacity to think for ourselves*. InterOctave Press.**
  Onderzoekt hoe we belonings- en feedbacklogica kunnen loslaten ten gunste van een regeneratieve benadering voor intrinsieke motivatie. Zie ook: www.carolsanford.com/no-more-gold-stars.

Afsluiting

Ik hoop dat de inzichten, verhalen en vragen in deze handreiking je helpen om met meer vertrouwen, nieuwsgierigheid en moed je eigen pad te bewandelen, en dat van je studenten te begeleiden.

Deze handreiking is geen eindpunt, maar een tussenstop in een gezamenlijke zoektocht. Het is bedoeld om te groeien. Ik weet dat het niet volledig is, waarschijnlijk niet overal precies klopt en niet iedereen en elke context recht doet. Dat besef ik, en er is vast nog meer waarvan ik me niet bewust ben. Juist daarom hoor ik graag jullie reacties, aanvullingen, vragen. We blijven leren, de zoektocht stopt hier niet. Je kunt me vinden op a.j.draaisma@hhs.nl.

Nu is het aan jou.

Welke kleine handeling kun jij morgen al proberen? Welke vraag neem je mee naar je volgende gesprek met een student?

Regeneratie begint meestal niet met grote plannen, maar met het bewuste besluit om te werken vanuit potentie. Potentie van studenten, jezelf en het systeem waarbinnen je werkt.

Dank voor je aandacht, voor je werk, en voor de ruimte die je maakt voor een rechtvaardige en levende toekomst.